

Tasavvufi Terbiyede Râbîta ve Tevessül İlişkisi

The Relationship Between Râbîta and Tawassul in Sûfî Training

Yunus YANGIN¹ 0009-0008-1527-545X

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf, yunus.yangin9424@gop.edu.tr.

Özet: Bu çalışma, tasavvufi terbiye sisteminde önemli bir rol oynayan râbîta ve tevessül kavramlarının tanımı, uygulama şartları, çeşitleri, birbiriyle ilişkisi ve İslâmî temellerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel hedefi, bu iki kavramın Kur'an ve Sünnet açısından İslâmîliğini ortaya koyarak, aralarındaki teorik ve pratik bağlantıyı sistematik bir şekilde değerlendirmektir. Çalışma, tasavvufi eğitim metodolojisinin insan fitratıyla uyumunu vurgularken, özellikle Nakşibendiyye geleneği üzerinden râbîta ve tevessülün nefis tezkiyesi ve muhabbetullah hedefine nasıl hizmet ettiğini ele almaktadır. Makalede, tasavvufi terbiyede râbîta ve tevessül kavramlarının tanımı, ilişkisi ve İslâmî temelleri, karşılaştırmalı ve tarihsel-kavramsal inceleme yöntemleri kullanılarak sistematik bir şekilde incelenmiştir. Literatür taraması ve metin analiziyle desteklenen çalışmada, her iki kavramın insanın fitrî eğilimlerini yönlendirmedeki işlevi, fenâfillâh ve ihsan mertebelerine ulaşmadaki araçsal rolü üzerinde durulmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde, râbîta ve tevessülün Kur'an ve Sünnet'teki "Vesile" anlayışıyla örtüştüğü, ancak özellikle ölmüş şahıslara yönelik uygulamalarda ihtilafın yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Tartışmaların odak noktasını, bu pratiklerin şirk veya bid'at olarak algılanma riski oluşturmaktadır. Çalışmada, râbitanın özel bir bağlılık formu, tevessülün ise genel bir yakınlaşma metodu olduğu sonucuna varılmış; her ikisinin de niyet ve istikamet çerçevesinde kullanıldığında insanı bâkî olana yönlendiren birer eğitim aracı işlevi gördüğü ortaya konulmuştur. Bu araştırma, tasavvufi terminolojide sıklıkla karıştırılan iki kavramın sınırlarını belirlemekte ve İslâmî ilimlerdeki metodolojik tartışmalara katkı sunmaktadır. Ayrıca, insan psikolojisi ile metafizik hedefler arasındaki dengeyi nasıl kurulabileceğine dair pratik bir çerçeve önererek alana katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tevessül, Vesile, Râbîta, Teberrük

Abstract: This study aims to examine the definition, application conditions, types, relationship and Islamic foundations of the concepts of râbîta (Spiritual connection) and tawassul (Making an occasion), which play an important role in the Sûfî(mystic) discipline system. The main objective of the research is to reveal the Islamic authenticity of these two concepts in terms of the Qur'an and Sunnah and to systematically evaluate the theoretical and practical connection between them. While emphasising the compatibility of Sûfî educational methodology with human nature, the study discusses how râbîta and tawassul serve the goal of nafs purification and muhabbetullah (Allah's love), especially through the Naqshbandiyya tradition. In this article, the definition, relationship, and Islamic foundations of the concepts of râbîta and tawassul in Sûfî discipline are systematically analyzed using comparative and historical-conceptual analysis methods. The study, which is supported by literature review and textual analysis, focuses on the function of both concepts in directing human's natural tendencies and their instrumental role in reaching the levels of fenâfillâh (To disappear in Allah) and ihsan (Blessing). As a result of the analyses, it has been determined that râbîta and tawassul overlap with the understanding of 'wajîla'(occasion) in the Qur'an and Sunnah, but the dispute has intensified especially in the practices for deceased persons. The focal point of the discussions is the risk of perceiving these practices as shirk(To associate partners with Allah) or bid'ah (Traditions that emerged later in Islam). The study concludes that râbîta is a special form of devotion and tawassul is a general method of intimacy, and that both function as educational tools that guide people to the eternal when used within the framework of intention and direction. This research defines the boundaries of the two concepts, which are often confused in Sûfî terminology, and contributes to methodological discussions in Islamic sciences. It also contributes to the field by proposing a practical framework for how to balance human psychology and metaphysical goals.

Keywords: Sûfism, Tawassul, Vesile, Râbîta, Tabarruq

Giriş

Tasavvuf, İslâm düşüncesinde nefis terbiyesi, kalp tasfiyesi ve muhabbetullah hedefiyle şekillenen bir disiplin olarak, teorik ve pratik boyutlarıyla geniş bir literatüre sahiptir. Bu disiplinin temel araçlarından olan râbîta ve tevessül hem tarihsel süreçte hem de modern dönemde yoğun tartışmalara konu olmuştur. Râbîta, özellikle Nakşibendiyye geleneğinde merkezî bir rol oynarken; tevessül, peygamberler, evliya ve sâlih amellerle kurulan ilişki üzerinden şekillenir. Ancak bu iki kavramın mahiyeti, sınırları ve birbiriyle ilişkisi hem kelâmî tartışmalarda hem de tasavvufî pratiklerde ihtilafli bir zeminde ele alınmaktadır.

Râbîta pratiğinin tasavvufî ve psikolojik boyutlarına dair literatür, disiplinlerarası çalışmalarla zenginleşmektedir. Yücel'in *Tasavvuf ve Tarikatlarda Râbîta* başlıklı tezi, Nakşibendiyye ve Halvetiyye gibi tarikatların ritüelleri üzerinden pratiğin teorik temellerini kurumsal bir çerçevede analiz eder.¹ Asatillaev'in *Tevhid İnancı Açısından Tevessül ve Râbîta* adlı çalışması ise râbîtanın tevhid ilkesiyle uyumunu teolojik metinlerle tartışarak Selefi-Hanefî eleştirilerine karşı ontolojik meşruiyetini sorgular.² Psikoloji alanında Kızılkaya'nın araştırması, râbîtanın bilişsel-duygusal işlevlere etkisini nicel yöntemlerle inceleyerek pratiğin psikoterapötik potansiyeline odaklanır.³ Bu çalışmalar, râbîtayı hem geleneksel dinî paradigma hem de modern bilimsel metodoloji ile ele alarak teorik ve uygulamalı katkı sağlamaktadır.

Tevessül literatürü, Kur'ân, hadis, tasavvuf ve kelâm disiplinlerini kapsayan çalışmalarla zenginleşmektedir. Çalışkan'ın *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Tevessül ve Vesîle* başlıklı tezi, kavramın Kur'ân merkezli temsilini analiz ederken;⁴ Taşkın, *Tevessül, İstigâse ve Teberriuk Hadisleri* ile sünnet bağlamında tarihsel-doktrinel boyutları inceler.⁵ Ertaş'ın çalışması, tevessülün tasavvufî pratiklerle ilişkisini ve psikolojik etkilerini ele alır.⁶ Meral, âyet ve hadisler ışığında klasik-modern yorumları karşılaştırır;⁷ Elmustafa ise kelâmî tartışmalarda tevessülün şîrk endişeleriyle sınırlarını irdeler.⁸ Bu tezler, tevessülün teorik, pratik ve disiplinlerarası boyutlarını bütüncül bir perspektifle ortaya koymaktadır.

Bu çalışma ise, öncelikle râbîta ve tevessülün tasavvufî terbiyedeki konumunu sistematize etmeyi, ardından bu kavramların Kur'ân ve Sünnet temellerini analiz ederek meşruiyet tartışmalarına odaklanmayı hedeflemektedir. Mevcut literatürde her iki kavramın genellikle ayrı ayrı incelendiği, aralarındaki dinamik ilişkinin ise yeterince irdelenmediği gözlemlenmiştir. Örneğin, Yücel'in *Tasavvuf ve Tarikatlarda Râbîta* çalışması pratik boyuta, Çalışkan'ın *Kur'ân'a Göre Tevessül* araştırması ise teorik temellere odaklanırken; iki kavramın birbirini tamamlayıcı işlevi üzerinde durulmamıştır. Ayrıca, özellikle ölmüş şahıslara yönelik tevessül ve râbîta pratiklerinin şîrk riski taşıyıp taşımadığına dair

¹ Yavuz Yücel, *Tasavvuf ve Tarikatlarda Rabîta* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993).

² Adaham Asatillaev, *Tevhid İnancı Açısından Tevessül ve Rabîta* (Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

³ Ercan Kızılkaya, *Rabîta Psikolojik İşlev Üzerinde Etkili Midir?* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁴ İsmail Çalışkan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Tevessül ve Vesîle* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992).

⁵ Kemal Taşkın, *Tevessül, İstigâse ve Teberriuk Hadisleri* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

⁶ Şefaât Ertaş, *Tevessülün Tasavvufî Kavramlarla İlişkisi ve Psikolojik Etkileri* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

⁷ Sümeyye Meral, *Âyet ve Hadisler Işığında Tevessül ve Vesîle* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

⁸ Muhammed Elmustafa, *Tevhid ve Şîrk Açısından Kelâmcılara Göre Tevessül* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

tartışmalar, çoğu çalışmada derinlikli incelenmemiştir. Bu eksiklikler, söz konusu kavramların bütüncül bir perspektifle ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın özgünlüğü, *râbita* ve *tevessül* birbirinden bağımsız kavramlar olarak değil, tasavvufî eğitim sürecinin tamamlayıcı unsurları şeklinde yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, İmâm-ı Rabbânî'nin (öl. 1034/1624) *Mektûbât*'i⁹ ve Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (öl. 1242/1827) *Hâlidîyye Risâlesi*¹⁰ gibi birincil metinlerin karşılaştırmalı analizi üzerinden, Nakşibendiyye geleneğindeki uygulamaların teorik temelleri derinlemesine irdelenmiştir. Bu yaklaşım hem kelâm âlimlerinin eleştirilerine hem de mutasavvıfların savunularına dengeli bir şekilde yer vererek, konuyu çok boyutlu bir zeminde tartışmayı mümkün kılmaktadır.

Araştırmada ulaşılan temel bulgular şunlardır:

1. Râbita ve tevessül, insan fitratındaki ünsiyet eğilimini metafizik hedeflere kanalize eden araçlardır.
2. Her iki kavram, Kur'ân'da vurgulanan "Vesîle" anlayışıyla uyumludur, ancak pratikte aşırılık ve şirk riski taşıyabilir.
3. Nakşibendiyye geleneğinde râbita, tevessülün özel bir formu olarak işlev görür; müridin mürşid üzerinden Hz. Peygamber ve Allah'a yönelmesini sağlar.
4. Ölmüş şahıslara yönelik uygulamalardaki ihtilaflar, niyet ve istikametini doğru belirlenmesiyle aşılabılır.

Bu çalışma, tasavvufî kavramların teorik-pratik uyumunu vurgulayarak hem akademik literatüre katkı sunmayı hem de pratik tasavvuf eğitiminde karşılaşılan sorunlara çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1. Tasavvufî Bir Eğitim Metodu: Râbita

Râbita kelimesi sözlükte, iki şeyi ip gibi birbirine bağlamak, alâka duymak, mensubiyet, usûl, münasebet, bağlaç anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹ Tasavvuf terminolojisinde “Müridin zihnî planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle beraberlik halinde olmasını ifade eder. Ruhî terbiye için, ruhanî beraberliğe ihtiyaç olduğu kaydedilir. Şeyhe râbita yapma, nihaî râbita olan Allah'a râbitanın bir ön hazırlayıcısı hüviyetindedir.”¹² Batı Afrika'da dervişe ‘Bağlanan’ anlamında murâbit, tekkelere ise ‘Bağlanılacak yer’ anlamında ribât denilmektedir. Melamîler ise râbita kelimesini gönül beklemek olarak tanımlamaktadır.¹³

İnsan, fitratı gereği hayranlık duyduğu insanları taklit edip onlarla aynîleşme ihtiyacı duyar. Tasavvufta yer alan râbita ise bu hayranlık ve aynîleşme duygusunun sistemleştirilmiş hâlidir.¹⁴ Aynîleşmek âdi bir taklit değil, zâhîri ve bâtınî bir vuslat hâlidir.¹⁵ Râbita, ihsan mertebesine ermiş

⁹ Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî İmâm-ı Rabbânî, *Kelime Anlamli ve Açıklamalı Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Ali Kara (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2017).

¹⁰ Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risâlesi*, çev. A. Suat Demirtaş (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011).

¹¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, ed. Raşit Gündoğan vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), “Râbita”, 511.

¹² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları, 2009), 215.

¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2023), 264.

¹⁴ İrfan Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), 35.

¹⁵ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 329.

mürşide kalbi bağlayıp sûret, sîret ve ruhaniyetini tahayyül etmektir. Müridin mürşidi yanındayken takındığı tavır, ayrıyken de sürdürülür.¹⁶

Allah, yaratılan hiçbir mahlûka benzemez. O'nun zâtı, kulun tahayyül seviyesini aşan bir haldedir. Allah'ın tecelligâhı ise insan-ı kâmilidir. Mürid, insân-ı kâmil olan mürşid ile aynîleşerek kalbini olgunlaştırır. Mürşide yapılan rabîta yolun bidayeti olan fenâ fi'ş-şeyh'e ulaşmayı mümkün kılar. Nihayeti ise fenâfillâh'dır.¹⁷ Kalben Allah'a yönelmeyi başaran bir müride râbitayı terk etmesi telkin edilir.¹⁸

Tasavvuf hem cismanî hem de ruhanî sohbeti bir eğitim metodu olarak benimsemektedir. Ruhanî boyuttaki irtibata Üveysilik denilir. Üveysilik Hz. Peygamber'den, Veysel Karânî'den, Hızır'dan veya ölmüş bir şeyhten mâna âleminde feyz alarak, sohbetinde bulunarak oluşan bağıdır. İbrahim b. Edhem (öl.166/782), Bâyezid-i Bistamî (öl.261/874), Ebü'l-Hasan el-Harakânî (öl.435/1034), Sa'id Ebü'l Hayr (öl.440/1049), Ebü'l Kâsım el-Cürcânî (öl.469/1076), Necmeddîn-i Kübra (öl.618/1221), Feridüddîn-i Attar (öl.618/1221), Muhyiddîn Arabî (öl.638/1389), Celâleddin Bâyezid-i Purânî (öl.862/1457) gibi sûfilerin Üveysî oldukları bilinmektedir. Râbita, hayatta veya ölmüş bir şeyhe yapılan kalbî bağılıktan doğan ruhanî feyzdir. Bu nedenle Üveysilik ile doğrudan alâkalıdır. Râbitayı günümüzdeki anlamıyla ilk defa İmam-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ta sistemleştirip Nakşibendiyye tarikatının esas haline getirdiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Nakşibendiyye başta olmak üzere, Kâdiriyye, Rufâiyye, Şâzeliyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Şa'râniyye, Mevleviyye ve Halvetiyye tarikatları da râbitayı bir eğitim metodu olarak kullanmışlardır.²⁰

Necmeddîn-i Kübrâ'nın ve Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin (öl.632/1234) râbitaya yönelik tanımlamaları râbitanın 12. asırdan beri uygulandığını gösterir. Fakat râbita, o dönemde umumi bir uygulama değildir. Nitekim Ubeydullah-ı Ahrâr (öl.895/1490) râbitanın seçkin müridlere öğretilmesini telkin eder ve uygulanış ayrıntısını verir.²¹

Hâliidiyye tarikatının pîri Mevlânâ Hâlid, râbitayı mürşidin fenâfillâh makamında bulunan müridinden himmet istemesi şeklinde tanımlamış, mürid ve halifelerinden sadece kendisine râbita yapılmasını istemiştir.²² Mevlânâ Hâlid'e göre râbita; mücâhede, seyrüsülûk ve hatm-i hâcegânın adabından sayılmaktadır. Ayrıca Nakşibendiyye tarikatının temel esasları arasında zikir, murâkabe, hıfz-ı nisbet, sohbet-i şeyh ve vukûf-i kalbî gibi uygulamalar yer alırken, râbita da bu esaslardan biri olarak önemli bir yer tutmaktadır.²³

Râbita konusunda yazılmış eserler arasında, İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ı, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin *er-Risâle fi hakkı'r-râbita*'sı, Abdülhakim Arvâsî'nin (öl. 1865-1943) *Râbita-i Şerife*'si, Muhammed Sa'id Şeyda el-Cezerî'nin (öl. 1890-1968) *ed-Dâbita fi'r-râbita*'sı, İbrahim Hilmi el-Kâdirî'nin *Medâricü'l-hakika fi'r-râbita ehli't-tarika*'sı ve Es'ad Sâhib'in *Nûrû'l-hidâyeti ve'l-irfân*'ı öne çıkan kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu eserler, râbitanın teorik temellerini, uygulama yöntemlerini ve tasavvufî eğitimdeki rolünü detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca Gündüz'ün *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddîn ve Eraydın'ın Tasavvuf ve Tarikatlar* adlı çalışmalarında,

¹⁶ Ali Hoşafçı, *Tevessül, Râbita, İstiğase, Şefaât, Ta'zim, Ölü İştir mi, Tesbih Çekmek Selefilere ve Tasavvufçuların Görüşleri Hadislerin Tahric ve Değerlendirmeleriyle* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009), 299.

¹⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 329.

¹⁸ Necdet Tosun, "Râbita", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 30/378.

¹⁹ Gündüz, "Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabîta", 30, 31.

²⁰ Halil İbrahim Yarar, "Râbita ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Süfi Gelenek Açısından Tahlili", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2022), 511.

²¹ Tosun, "Râbita", 30/378.

²² Nazim Çınar, "Nakşibendî Halidî Şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Râbita ile ilgili 'Hakku's-sülûk ve'r-râbita ve şemâili cemî'i silsile' Risâlesi", *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 5 (15 Aralık 2019), 36.

²³ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risâlesi*, 101, 108, 125.

söz konusu eserlerin analizine ve râbîta kavramının tarihsel ve pratik boyutlarına dair derinlemesine incelemelere yer verilmiştir. Bu kaynaklar, râbîta konusundaki literatüre önemli katkılar sunmakta ve konunun anlaşılmasına yönelik kapsamlı bir perspektif sağlamaktadır.²⁴

19. yüzyıla kadar râbîta, tasavvufî çevrelerde genel kabul gören bir uygulama olarak kalmış ve ciddi bir eleştiriyeye maruz kalmamıştır. Ancak bu dönemden itibaren, özellikle Hindistan ve Osmanlı coğrafyasında, râbîta uygulamasına yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır. Bu eleştirilerin öncüleri arasında Ahmed Şehîd Birîlvi (öl. 1246/1831), Sıddîk Hasan Han (öl. 1307/1890) ve Hafız Seyyid Hoca gibi âlimler öne çıkmaktadır. İsmi geçen âlimlerin eleştirileri râbîtanın şîrk, bid‘at, putperestlik olması yönündedir. Bu eleştirilerin altında yatan sebep râbîtanın ibadet veya iman esası olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu savunmada ana tema, müridin şeyhi severek aynîleşeceği, sevmenin ise şîrk, bid‘at, putperestlik olmadığıdır. Râbîtayı savunmak adına eser yazanların başında Nakşibendiyye tarikatine mensup mutasavvıflar gelmektedir.²⁵

Râbîta sözlük anlamlarından birinin münasebet olduğunu zikretmiştik. Râbîtanın münasebet yönünün, maddi ve mânevî beraberlik arasındaki farkın anlaşılması, araştırmanın seyri için önem arz etmektedir. Bu sebeple öncelikle münasebet anlamında râbîta ele alınacaktır.

1.1. Râbîta ve Münasebet

Allah, insanın kalbinde birtakım ünsiyetler yaratmıştır. Bu da insanlarda vuslat ve hayranlık iştiyaki doğurmuştur. Bu sebeple mutasavvıflar, fâsıklarla birlikte bulunmamayı önermişlerdir. Daima kâmil, mârufu yapan ve emreden, münkerden uzak durup yasaklayan insanlarla münasebeti arttırmayı tavsiye etmişlerdir.²⁶ Nitekim bir âyette “*Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.*” buyrulur.²⁷

24. mektupta İmâm-ı Rabbânî “Râbîta nisbetiniz sizi devamlı râbîta sahibiyle beraber kılacak ve akis yoluyla feyizlerin size de akmasına vesîle olacaktır.” sözleri ile râbîtanın mürid ile mürşid arasındaki mânevî birlikteliğin devamlılığını sağladığını bildirir. Râbîtayı feyiz vasıtası olarak telakki eder. Buna göre râbîta mânevî bir bağıdır. Nitekim müridi, mürşidinin yaşadığı mânevî tecrübenin aynısını yaşayacağından bahseder.²⁸ Râbîta neticesinde mürid ile mürşid bir bütün olarak algılanır. Mürid ile mürşid aynı davranmaya başlar. Davranışlar mürşide benzese de mürid bunu kendine mal eder hale gelir. Böylece seven, sevilenin halini olduğu gibi müşahade eder.²⁹ Bu duruma ulaşmanın yegâne yolu ise münasebetten kaynaklanan ünsiyettir.³⁰

Râbîta, fizikî beraberliği hükmî beraberliğe taşıma hâlidir. Mürşid, kul ile Allah arasında üçüncü şahıs değil, Hz. Peygamber’in müşahhas hâlidir.³¹ Allah “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*” buyurmaktadır.³² Müridin mürşidi ile beraberliği hakiki veya hükmî olabilir. Hakiki beraberlik fizikî âlemde, hükmî beraberlik ise mânevî âlemde sûret, sûret ve ruhaniyeti tahayyül ederek gerçekleşir.³³ Böylece yakınında bulunulmayan şeyhin, ruhaniyeti ile beraber

²⁴ Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabîta”, 32.

²⁵ Tosun, “Râbîta”, 30/378.

²⁶ Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabîta”, 23.

²⁷ Kur’an-ı Kerîm Meâlî, haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011) en-Nisâ 4/69.

²⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 5/433.

²⁹ Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *İlahî Aşk*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 1988), 75.

³⁰ Râbîtanın sözlük anlamlarından birinin münasebet olduğundan bahsedilmişti. Bkz. 1

³¹ Hasan Kamil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 167.

³² et-Tevbe 9/119

³³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 332.

olduğunu düşünüp edepli hareket edilir. Bu durum âyetteki doğrularla beraber olun emrinin fizikî değil mânevî cihetidir.³⁴ Yaklaşmak Allah için söz konusu olduğunda ise kastedilen mekânsal bir yakınlık değil, iman, teslimiyet ve ibadet ile elde edilen yakınlıktır.³⁵

İmâm-ı Rabbânî 30. mektubunda mânevî râbitaya işaretle Hâce Muhammed Eşref'in (öl. ?) kendisine gönderdiği mektupta; "Namazda dahi onu secde ettiğim yer olarak görüyor, sözgelimi onu gözümünden silmeye kalksam asla gitmiyor." ifadelerin geçtiğinden bahsetmektedir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre bu durum büyük bir devlet ve saadettir. Müridlerin binde birinin başına gelen bir haldir. Bu halde olan mürid, mürşidin bütün kemâlâtını az bir sohbeti ile kendine çekebilir. Her durumda kendine aracı olacak şeye yönelebilmek yeteneğine sahip olur. Bu halden mahrum olup mürşidi ile râbita kuramayanların ise seyrüsülüklerinin ziyana uğrayacağından bahseder.³⁶

1.2. Râbitanın Şartları

Allah'a vuslatı sağlayan râbita, bir eğitim metodudur. Bu eğitim metodunun sahih olması, niyetin sahih olmasına bağlıdır. Râbitayı sahih ve faydalı bir hale getirmek için birtakım kriterler söz konusudur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Kulluk yalnız Allah'a mahsustur. Râbita, Allah'a zât, sıfat, fiilde ortak koşmak değil yalnızca bir eğitim metodudur.³⁷ Allah'a ulaştıran tâli yollar gayr-ı aslî olarak ibadettir. Fakat ibadette özne daima Allah olmalıdır. Müridin niyetinin bu yönde olması şarttır.

b) Liyakatli olmayan, irşad olgunluğuna erişmemiş ve seyrüsülûku bitirmemiş şeyhe yapılan râbita, şeyhin benlik davasından kaynaklanır. Olmamış bir insanın öldürmesi da mümkün değildir. Bu açıdan liyakatsiz bir mürşide yapılan râbitanın istenmeyen sonuçlar doğurması olasıdır.³⁸

c) Râbitanın şartlarından en önemlisi müridin mürşidini onu eğitebilecek tek kişi olduğuna samimiyetle inanmasıdır. Müride karşı duyulan saygı, hürmet ve bağlılığın derecesi râbitanın hedefi olan aynîleşmenin derecesi ile doğru orantılıdır.³⁹

d) Râbita yapan kişinin iyi hatırlaması ve onlarla cismi ve ruhanî olarak beraber bulunması, kötüyü ve kötülükleri anmaması ve bu kişilerden uzak durması gerekir.⁴⁰

e) Râbita yapılacak mürşidin imanının kâmil, Allah'ın razı olduğu amelleri yapmaya gayretli, ihlas ve takva sahibi, kul hakkı yemeyen ve merhameti kuşanmış olması gerekir.⁴¹

f) Râbitadan sonra mürid "Allah'ım! Maksadım sensin ve istediğim senin rızandır." mânasındaki 'Bâzgeşt'i düşünüp kalp ve dil ile üç defa tekrar eder. Bu söz kalbe inmezse üzüldüğü, mahcup olmalı, istiğfar etmelidir.⁴²

Bu bağlamda râbita metodunun sahihliği, belirli şartlara riayet edilmesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Özetle, râbitanın sahih bir eğitim metodu olabilmesi, niyetin tevhidle uyumu, mürşidin liyakati ve müridin ahlakî disiplinine bağlıdır. Bu şartlar, râbitayı bid'at ve şirk riskinden koruyarak, onu fenâfillâh hedefine ulaştıran bir araç haline getirir.

³⁴ Gündüz, "Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabita", 23.

³⁵ Çalışkan, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile*, 16.

³⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 5/462.

³⁷ Abdurrezzak Tek, *Tasavvuf Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 260.

³⁸ Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufi Hayat*, 174.

³⁹ Gündüz, "Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabita", 38; Âmir Neccâr, *et-Tasavvufu'n-Nefsî* (Kahire, 1977), 411,412.

⁴⁰ Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 3/592; Gündüz, "Tasavvufi Bir Terim Olarak Rabita", 39.

⁴¹ Çınar, "Süleyman el-Ervâdî'nin Risâlesi", 44.

⁴² Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risâlesi*, 88.

1.3. Râbitanın Çeşitleri

İmâm-ı Rabbânî *Mektûbât*'ın 14. mektubunda Nakşibendiyye tarikatına intisap eden müridlerin çoğunluğunun râbita ile meşgul olmasından bahsetmektedir.⁴³ İbrahim Hilmi el-Kâdirî (öl. ?) ise fenâ ve bekâ mertebelerini aşan insan-ı kâmile yapılması gereken râbitayı üç bölümde inceler. Bunlar; mukaddes değerlere, bayağı şeylere ve tabî-âdî şeylere yapılan râbitadır. Mutasavvıfların tecrübe ettiği râbitanın mukaddes ve ulvî olana yapılan râbita olduğunu belirtebiliriz.⁴⁴ Râbita uygulama açısından ise üç kısımdır;

a) Râbita-i Mevt: Her an ölecekmiş gibi yaşayıp, ölüm gerçeğini akıldan çıkarmamaktır. Müridin canının Azrail tarafından alındığını, gasledildiğini, kefenlendiğini, namazı, defni ardından Münker ve Nekir'in suallerini tahayyül etmesidir. Tûl-i emel ve dünya sevgisini gidermeye ve ibnül-vakt olmaya yardımcı olması açısından önemli bir râbita çeşididir.⁴⁵

b) Râbita-i Mürşid: Mürşidin ruhaniyetini ve yüzünü tahayyül edip onda var olan faziletlerin kendi kalbine sirâyet etmesidir. Ayrıca Râbita-i Mürşid kendi içinde derecelere ayrılmaktadır. Müridin mürşidini severek hatırlaması Râbita-i Muhabbet, kalben mürşidi ile birlikte olmasına Râbita-i Kalbiyye denilir. Râbita-i Mürşid belli zamanlarda yapılırken Hayalî Râbita'da zaman-mekân fark etmeksizin her an mürşidin gözetimi ve denetiminde olduğunu düşünüp hal ve hareketinde edebi takınmasıdır. Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin (öl.1275/1858) râbita hakkında kaleme almış olduğu risâlenin başında, Cibrîl-i Emin'den başlayarak, Mevlânâ Hâlid'e kadar silsilesindeki meşâyih'in şemâillerini verir. Şemâil bilgilerini rüyasında mürşidlerin ruhaniyetleri ile görüşmesi neticesinde elde ettiğini belirtmiştir. Mürşidlerin şemâil ve ruhaniyetlerinin müridde hazır bulunmasının yüce mertebelere vesîle olacağından bahseder.⁴⁶

c) Râbita-i Huzur: Lafza-i Celâl'in sırrıyla mâsivâyı kalpten çıkarıp yalnız Allah'ın huzurunda olduğunu hayal etme hâlidir. Bu râbita muhabbetullahı ve ihsanı ortaya çıkarır. Seyrüsülûkün asıl gayesi ihsan makamına ulaşmaktır. Her an Allah'ın huzurunda hâzır ve nâzır bulunduğu şuuru ermeye ve o şekilde yaşamaya başlamaya Râbita-i Huzur denir. İhsana erdirmesinden dolayı en değerli râbita çeşididir. Bu râbitaya ulaşan müridin diğer râbitaları terk etmesi farz olur.⁴⁷

Yukarıda verilen uygulama açısından râbita çeşitlerinin yanında, içinde bulunulan makama göre râbita ele alınacak olursa; fenâ fi's-şeyh mertebesine ulaştıran râbita uygulamasına sahip müridler mübtedî olarak tanımlanır. Bu aşamada mürid, mürşidin sûret ve sîretini zihninde canlandırarak nefsânî bağlardan arınmaya çalışır. İkinci mertebe olan mutavassıt, fenâ fi'r-resûl hedefine yönelik râbita ile karakterize edilir. Bu seviyedeki mürid, mürşid üzerinden Hz. Peygamber'in mânevî şahsiyetine intikal ederek, onun ahlâkî vasıflarını benimsemeyi amaçlar. Nihai mertebe olan müntehî ise fenâfillâh derecesine ulaşır ve mürid, insân-ı kâmil mertebesine erişerek Hak ile visâl halini yaşar.⁴⁸

⁴³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1/172.

⁴⁴ İbrahim Hilmi Kadiri, *Medaricü'l-Hakika Fi'r-Rabita 'Inde Ehli't-Tarika*, nşr. Adil Mahmud el-Behiyy, Abdüsselim Muhammed Sa'id (İskenderiyye, 1962), 18; Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita", 29.

⁴⁵ Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita", 34; Yazar, "Râbita ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili", 513.

⁴⁶ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risâlesi*, 50; es-Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *Râbita-i Şerife*, çev. Necip Fazıl Kısakürek (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2012), 16; Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita", 34; Yazar, "Rabita Benzeri Kavramların Değerlendirmesi", 513,514; Çınar, "Süleyman el-Ervâdî'nin Risalesi", 43,45.

⁴⁷ Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita", 33; Yazar, "Râbita ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili", 514.

⁴⁸ el-Hac Mehmed Nuri Şemsüddin Nakşibendî, *Miftâh-ül Kulûb Kalplerin Anahtarı* (İstanbul: Salah Bilici Kitapevi Yayınları, 1983), 29-31; Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita", 34.

Râbitanın icrâsı ile ilgili bahsedilecek râbita çeşitleri, Râbita-i Mürşid ve Râbita-i Mevt'tir. Râbitanın nasıl icra edileceği, Nakşibendî âlimlerin risâlelerinde geçen bilgiler ışığında sunulacaktır.

1.4. Râbitanın İcrâsı

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de “*And olsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.*”⁴⁹ buyurmaktadır. ‘Rabbinin delili’ ifadesi, Hz. Yusuf’un gözünün önüne babasının gelmesi şeklinde tevil edilir. Tasavvufta bu âyet Râbita-i Mürşid’in icrası ile ilgilidir.

Râbita-i Mürşid üç şekilde yapılır; birincisi mürşidin yüzünü gözünün önüne getirerek kendinden geçene kadar bu halde kalması, ikincisi Telebbüsü Râbita denilen; müridin bedeninin ve kıyafetinin mürşidinki ile değiştiğini düşünmesidir. Üçüncüsü ise müridin mürşidi tam karşında düşünerek kalbinin dehlizlerinden kendisine yöneldiğini tahayyül etmesidir. Kalpte hâsıl olan havâtırı ortadan kaldırması sebebiyle en faydalı olanı üçüncü yöntemdir.⁵⁰ Râbita yapılacağı esnada tahâretle kibleye oturulup gözler yumulur ve şeyhinin müride tarif ettiği zikirlerden biri ile zikredilmeye başlanır. Bazı tarikatlar şeyhin sûretini, bazıları sûret ve sîretini, bazıları da hem kıyafet hem sûret hem de sîretini hayal eder ve kendinden geçinceye kadar bu hal üzere hayal etmeye devam eder.⁵¹

Mutasavvıf âlimlerin, ölmüş olan şeyhe râbita yapılması hususunda ihtilâfa düştüklerini görmekteyiz. Nitekim Ahmed b. Süleymân el-Ervâdî (öl.1275/1858) risâlesinde kendisine kadar gelen mürşidin şemâilini verir. Böylece râbita yapmanın kolaylaştığını savunur. Ölmüş olan şeyhi müridin hayal dünyasında müşahhaslaştırmıştır.⁵² *Hâlidîyye Risâlesi*’nde mürşidin ziyaret⁵³ edebi bahsinde Mevlânâ Hâlid’in, Ervâdî ile aynı düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre mürid kendi mürşidini ziyaret ediyorsa râbita yapıp İhlâs ve Fâtîha surelerini okur. Şayet ziyaret başka bir mürşide ise kendi mürşidinin ruhaniyetini gideceği mürşid için vesîle kılar ve kendi mürşidinin önünde olduğunu düşünerek râbita yapar.⁵⁴

Râbita-i mevt ve râbita-i mürşidin yapılışı ile ilgili olarak, *Hâlidîyye Risâlesi* virdin edebi bahsinde geçen bilgilere göre, başta Bahâeddin Nakşibend el-Buhârî’ye (öl.791/1389) Fâtîha ve İhlâs sûreleri okunur. Ardından mürid Râbita-i Mevt yapar. Gözler kapandıktan sonra kişi ölmüş, teneşire konmuş, elbiseleri çıkarılıp yıkanmış ve kefenlenmiş olarak kendini hayal eder. Kabre defnedilip, insanlardan ve dünyadan tamamen ümidini keser. Rabbinden başka kimsenin fayda veremeyeceği bir halde âciz, günahkâr olarak huzurda olduğunu düşünür. Bu hal on beş dakika sürer. Daha sonra mürşidine tevessül edip feyz yeri olan iki kaşının arasına odaklanır.⁵⁵ Müşahede ehli ise feyzin kalbe geldiğini görür, değilse hisseder ve râbitaya devam eder. Bu düşünce ile on beş dakika geçirmesi mürid için faydalıdır. Zikirde mürşidin yüzü kalbin hizasında olduğu halde kendisine baktığını düşünür. Böylece kalp toparlanır, zihinden mâsivânın atılmasını sağlar. Mürid Allah lafzını yüz kere tekrar ederken kalbe gelen her

⁴⁹ Yûsuf 12/24

⁵⁰ Nakşibendî, *Miftâh-ül Kulûb*, 30; Yazar, “Râbita Benzeri Kavramların Değerlendirmesi”, 514.

⁵¹ Arvasî, *Râbita-i Şerife*, 17; Gündüz, “Tasavvufi Bir Terim Olarak Râbita”, 33.

⁵² Çınar, “Süleyman el-Ervâdî’nin Risâlesi”, 49.

⁵³ Tasavvufda “Ziyaret” deyimi ise türbeye gidip onunla Allah’a tevessül etmek olarak kullanılan bir deyimdir. bk. Gölpınarlı, *Tasavvuf Deyimleri ve Atasözleri*, 348.

⁵⁴ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidîyye Risâlesi*, 103.

⁵⁵ Râbitada şeyhin iki kaşının arasını düşünmenin sebebi ilahi feyzin ve nur-i Muhammedînin meskeni olmasındandır. bk. Hâlid el-Bağdâdî, *Halidîyye Risâlesi*, 50; Tek, *Tasavvuf Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*, 257; Arvasî, *Râbita-i Şerife*, 17.

vesvesede bâzgeşt'i⁵⁶ söyler ve mürşidin ayaklarını kalbinin üzerine koyduğunu hayal ederek râbîtayı vesîle eder.⁵⁷

1.5. Râbîtanın Faydaları

İmâm-ı Rabbânî 187. mektubunda mürşid ile mürid arasında kolayca ve kendiliğinden ortaya çıkan râbîta ile karşılıklı faydalanmanın gerçekleşeceğinden bahseder. O “Râbîta yolundan daha yakın bir yol yoktur. Ne mutlu bu saadete kavuşmuş olana!” sözleriyle bu eğitim metoduna verdiği değeri göstermektedir.⁵⁸

Râbîta, seyrüsülûkün direğidir. Tasavvufta nefsi terbiye eğitimidir. İlâhi feyizlerin kaynağıdır. Allah’a vuslata vesîledir.⁵⁹ Mürid, mürşidinin sûretini düşünerek yanındayken takındığı tavrı benimser ve edep ile terbiyesini korur. Bu düşünce ile feyz alabilmesi kolaylaşır. Kötü ve çirkin işlere karşı otokontrolü sağlar. Mânen beraberlik sayesinde mürşidin otoritesinin devamlılığını sağlayan bir vasıttır. Tarikata yeni giren mürid için temkinli davranmayı kolaylaştırır.⁶⁰

Müridin mürşidine yaptığı râbîta, kalbin zikre alışmasını sağlar.⁶¹ Böylece râbîta, müridin mürşidi zihninde canlandırarak kalbin zikre odaklanma kapasitesini güçlendiren bir yöntem olarak işlev görür.

Sonuç olarak, râbîta Allah’a ulaşma yolunda etkili bir yöntem olarak kabul edilir. Bu uygulama, nefsin arınmasına ve kalbin temizlenmesine yardımcı olur; kalbi olumsuz düşünce ve etkilerden koruyarak zikir yapmayı kolaylaştırır. Aynı zamanda Allah sevgisini artırır, inancı güçlendirir ve ibadetlerin mânevî anlamını derinleştirir. Râbîta olmadan seyrüsülûk tehlikelere açık hâle gelebilir. Ancak kâmil bir mürşide bağlanarak yapılan râbîta, bu tehlikelerden korunmayı ve yolun doğru şekilde kat edilmesini sağlar.

2. Vesîle ve Tevessül

Tevessül kelimesi sözlükte, “Sarılma, İtimât” anlamlarında kullanılır.⁶² Terim anlamı ise “Duada, Allah dostlarını araya koyarak istekte bulunmak” şeklinde ifade edilir.⁶³ Erenlerden birinin tevessül edip dileği olmadığı için “Bana hayrı dokunmayan evliyanın kümbeti başına yıkılsın” demiştir. Hatta bu söz tasavvufî bir atasözü halini almıştır.⁶⁴ Mutasavvıfların ve selef âlimlerinin geneli tevessül, istiâne, istiâze, iltica, teberrük, istiğâse, istimdâd, istişfâ, teşeffu’ ve teveccüb kelimelerinin aynı anlama geldiğini savunurlar.⁶⁵

İnsanın darda kaldığında, musibete uğradığında, kendinden üst bir kudrete baş vurarak yardım istemesi fitrî bir hâdisedir. Tasavvufta bahsi geçen istemeye karşılık gelen kavram ise tevessül ya da istimdâttır.⁶⁶ Tevessül; peygamber, sâlih amel ve sâlih kişilere yapılır. Sûfî, enbiyâ, evliyâ ve sâlihlere hayatta ya da ölü olmaları fark etmeksizin tevessül yapılır. Tevessül, Allah’a kurbîyeti ve ilticâyı artırır.⁶⁷

⁵⁶ Anlamı daha önce Râbîtanın Şartları başlığı altında açıklanmıştır. Bk. İlgili başlığın f maddesi.

⁵⁷ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidîyye Risâlesi*, 86,87,91.

⁵⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2/611.

⁵⁹ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidîyye Risâlesi*, 87.

⁶⁰ Çınar, “Süleyman el-Ervâdî’nin Risâlesi”, 38.

⁶¹ Yarar, “Râbîta ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili”, 513.

⁶² Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, “Tevessül”, 355.

⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 289.

⁶⁴ Gölpınarlı, *Tasavvuf Deyimleri ve Atasözleri*, 45.

⁶⁵ Zekerîya Güler, “Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 48.

⁶⁶ Yarar, “Râbîta ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili”, 518.

⁶⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 326.

Teveşsöl ve vesîle kavramlarının kullanılması Kur'ân âyetlerine göre Hz. Nuh dönemine kadar uzanmaktadır. Vesîle kelime olarak Kur'ân'da, müşrikler ile ilgili bir âyette⁶⁸ geçer. Çalışmanın devamında yer vereceğimiz başka âyetlerde ise dolaylı olarak vesîleye işaret edilmiştir.

Her türlü yardımın kaynağı Allah'tır. İstimdâda kıldan yardım dilenilmemektedir. Allah'ın kullarına teveşsöl eden mürid, müşhidlerin Allah'tan aldıkları ilme, mânevî kemale ulaşma yol ve yöntemlerine, muhabbetullahı ermeye talip olur.⁶⁹

Bir tasavvuf terimi olarak teveşsöl ile ilgili ilk ilmi tartışmalar 8. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığı söylenebilir. Konuyu bir kelam ve tasavvuf problemi olarak ilk ele alan âlimler İbn Teymiyye (öl.728/1327) ve Takıyyüddin es-Sübki'dir (öl.756/1355).⁷⁰ Ayrıca teveşsöl hakkında birçok eser ve risâle yazılmıştır. İbn Merzûk el-Hatîb (öl.781/1379) ve Muhammed Mekkî İstanbûlî'nin (öl.1212/1797) *et-Teveşsöl*'ü, Ataç'ın *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Teveşsöl*'ü, Ahmed el-Menîni'nin (öl.1172/1759) *Hâtimetü istinzâli 'n-naşr bi't-teveşsöl bi-şühedâ*'sı, Abdülkâdir b. Ahmed el-Fâkihî'nin *Hüsnü't-teveşsöl fî ziyâreti efdâli'r rusûl*'ü, İbn Kemal'in (öl.940/1534) *Risâle fî't-teveşsöl*'ü, Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ et-Tilimsânî'nin (öl.771/1370) *Mişbâhu'z-zalâm fî'l-mustağîsisiyn bi-hayri'l-enâm*'ı, Mûsâ Muhammed Ali'nin *Hakikatü't-teveşsöl ve'l-vesîle 'alâ dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*'si, Sıdkî ez-Zehâvî'nin (öl.1863-1936) *er-Red 'alâ münkiri't-teveşsöl ve'l-kerâmât ve'l-havâriğ'i*, Ebû'l-Fazl İbnü's-Sıddîk'ın (öl.1910-1993) *İrgâmü'l-mübtedi'i'l-ğabî bi-cevâzi't-teveşsöl bi'n-nebî*'si ve Nâsırüddin el-Elbânî'nin (öl.1914-1999) *et-Teveşsöl aḥkâmühü ve envâ'uhü*'sü bu eserlerden bazılarıdır.⁷¹

2.1. Teveşsölün Şartları

Putperest toplumlarla ilgili âyetlerde geçen vesîlede özne daha çok ilâh veya ilâha ulaştıran varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler daha çok halkın önde gelenleri, âlimler, krallar veya putlar olmaktadır.⁷² Nitekim bir âyette “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, ‘Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz’ diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁷³ buyrulmaktadır.

Vesîle kavramı Kur'ân'dan önce putperestlerin kullandığı bir kavramdır. Kur'ân konu ile ilgili bâtıl hareketleri reddetmiş, Allah'a yaklaştıran vesîleleri ise tayin etmiştir.⁷⁴ Buna göre vesîlede uyulması gereken şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Allah'a ulaştıran her şey vesîlelerdir. Fakat Allah dışında bir varlıktan isteme ve bir ibadet olan duayı başka varlıklara tahsis etmek şirktir. İbadetlerin tamamı Allah'a has kılınmalıdır.⁷⁵
- b) Teveşsölde yardımı talep edilen kişinin ölü veya diri olması müsâvîdir. Hüsn-i zan beslenen müşhidin sâlih ameline güvenerek o kişinin hürmetine Allah'tan yardım dilenmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Şifaya vesîle doktor, rızka vesîle patron, merhamete vesîle anne olsa da mutlak mânada

⁶⁸ Bahsi geçen ayet; “(Ey Muhammed!) De ki: “Allah'ı bırakıp da ilâh olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın. Göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Onların yerde ve gökte hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur. Allah katında, O'nun izin verdiği kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz. (Şefaati için izin verilip de) kalplerinden korku giderilince birbirlerine, “Rabbimiz ne söyledi?” diye sorarlar. Onlar da “Gerçeği” diye cevap verirler. O, yücedir; büyüktür.” Bkz. Sebe' 34/22-23

⁶⁹ Yılmaz, 300 Soruda Tasavvufi Hayat, 221.

⁷⁰ Güler, “Vesîle ve Teveşsöl Hadislerinin Kaynak Değeri”, 46.

⁷¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Teveşsöl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/8.

⁷² Çalışkan, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Teveşsöl ve Vesile*, 6.

⁷³ ez-Zümer 39/3

⁷⁴ Çalışkan, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Teveşsöl ve Vesile*, 7.

⁷⁵ Hoşafçı, *Teveşsöli Rabita Hakkında Selefî ve Tasavvufçuların Görüşleri*, 131.

Şâfi, Rezzâk, Rahmân Allah'tır. Buna göre imanının kemâline ve ihlâsına güvenilen bir kişi vasıta edinilerek Allah'a dua edilir. Böyle bir durumda duaya icabet eden de mutlak mânada Allah'tır.⁷⁶

c) Ehl-i kitap ve putperestler Allah ile insan arasına putları veya din adamlarını ilâh yerine koyarak araçlar edinmiştir. Bu mânada tevessül Kur'ân'ın reddettiği ve peygamberlerin mücadele ettiği bir anlayıştır.⁷⁷

2.2. Tevessülün Çeşitleri

Vesîlenin iki yönü vardır; ilki Allah'a yaklaşmak için bu yolda rehber edinerek yapılan tevessül, diğeri ise duaların kabulü için kişi veya amele tevessüldür.⁷⁸

Bazı tevessül örnekleri şu şekildedir: dua ederken Allah'ın isim ve sıfatları ile niyazda bulunmak, Kur'ân'ın ardından okunan âyetlerin hürmetine dua etmek, Allah'a kesilen kurban, kılınan namazdan sonra dua edilmesi, müslümanlardan kendisi için dua talep etmek, duanın kabul olacağı zamanı veya mekânı gözeterek dua etmek, duada velî olduğuna hüsni-zan beslediğimiz insanların isimlerini zikrederek onların hürmetine Allah'tan talep etmek.⁷⁹

Esmâ-i hüsnâ, yaşayan insandan dua talebi, sâlih amel ile ilgili tevessülde ittifak vardır. Peygamber ve sâlih zâtların Allah katındaki dereceleri, vefatlarından sonra onlara yönelik yapılan tevessülde ise ihtilâf vardır.⁸⁰ Tevessül çeşitleri ile ilgili görüşler şu şekildedir:

a) Allah'ın zât, isim ve sıfatlarıyla,⁸¹ sâlih amellerle,⁸² müminlerin duasıyla tevessül,⁸³ âlimlerin tamamı tarafından câiz olduğuna hükmedilmiştir.

b) Bir grup âlim, Hz. Peygamber hayattayken (dua ile) ve ahiretteki (şefaât) tevessülünü⁸⁴ câiz görmüştür. Fakat öldükten sonra zâtı, makamı ile yapılan tevessül câiz görülmemektedir. İbn Teymiyye'nin görüşü bu yöndedir. Diğer gruptaki âlimler Hz. Peygamberin sağ veya ölü olması fark etmeksizin Allah katındaki makamı ve zâtı ile tevessülü câiz görmüştür. Cumhur ulemâ bu görüştedir.

c) Hayatta olan mümin ve sâlih kullarla tevessül⁸⁵ ile ilgili iki farklı görüş vardır. Birinci gruptakiler Hz. Peygamber'e tevessülü tavsiye eder, onun vârisleri olan sâlih zatlar için de tevessülü câiz görürler. Sâlih amellerle tevessül câiz ise sâlih amelleri yapanlara da tevessülün câiz olacağını savunurlar. İkinci gruptakiler, Allah'a yapılan tâzime benzeyeceğinden dolayı bir insanın zâtına tevessülü câiz görmezler. Bu görüş selef âlimlerine aittir.

d) Peygamber, velî, sâlihlerin zâtı ile onların hakkı için Allah'a yemin ederek yapılan tevessül âlimlerin çoğuna göre mekruh, selef âlimlerine göre şirk, mutasavvıflara göre câiz kabul edilir.

e) Peygamber, velî ve sâlihlerin ölümünden sonra tevessül,⁸⁶ bir grup âlime göre ruhaniyetlerinin devam ettiğini, kabir ziyaretinin kişiyi hayra yönlendireceğini ve feyizlendireceği sebebi ile câiz görürler. Selef âlimleri ise kabirlerin tapınak haline gelmesi, putperestlik tehlikesi ve Hristiyan adeti olmasından dolayı câiz görmezler.⁸⁷

f) Peygamber ve sâlih kişilere tevessülü câiz görmeyenler arasında İmam Ebû Hanîfe (öl.150/767), İmam Muhammed(öl.189/805), İbn Teymiyye, Muhammed Abduh (öl.1849-1905), Reşîd Rızâ

⁷⁶ Yılmaz, 300 Soruda Tasavvufî Hayat, 226.

⁷⁷ Çalışkan, Kur'ân-ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile, 32.

⁷⁸ Çalışkan, Kur'ân-ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile, 20.

⁷⁹ Ahmet Cahid Haksever, Günümüz Tasavvuf Meseleleri (Kdy Akademi, 2021), 103-115.

⁸⁰ Güler, "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri", 45.

⁸¹ A'râf 7/180

⁸² el-Bakara 2/285

⁸³ Âl-i İmrân 3/193-194

⁸⁴ Âl-i İmrân 3/31-32

⁸⁵ el-Mâide 5/35

⁸⁶ el-Mümtehine 60/13

⁸⁷ Yavuz, "Tevessül", 41/7,8.

(öl.1865-1935) ve birtakım selef âlimleri yer alır. İmam Mâlik (öl.179/795), İmam Şafî (öl.204/820), İmam Cezerî (öl.833/1429), Fahreddin er-Râzî (öl.606/1210), Tâceddin es-Sübkî (öl.771/1370), Teftâzânî (öl.792/1390) ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl.816/1413) ise bu tarz bir tevessül câiz görmektedirler.⁸⁸

Mevlânâ Hâlid'e göre Allah'a ulaşmada en büyük vesîle başta Hz. Peygamber, daha sonra onun vekilleridir.⁸⁹ Konunun daha iyi anlaşılması için Allah'a ulaştıran vesîlelerden âyet ve hadisler ile delillendirmek sûretiyle peygamber, sâlih amel, sâlih zâtlar ile tevessül ve teberrükü aktarmaya çalışacağız.

2.2.1. Sâlih Ameller ile Tevessül

Sâlih amelle yapılan tevessülde amelin sâlih olması için yapanın Müslüman olması, imanının bir gereği olarak yapması ve Kur'ân ile sünnete aykırılık teşkil etmemesi gerekir.⁹⁰ "Allah'ım, şu amelim hürmetine beni falan sıkıntımdan kurtar. Sana olan imanım için bana merhamet eyle." şeklinde yapılan dua, sâlih amelle yapılan tevessüle örnektir.

Konu ile alakalı Kur'ân ve sünnetten deliller şu şekildedir:

a) *"Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler."*⁹¹ Allah, 'Dua edenin duasına cevap veririm' müjdesini, sâlih ameli ifade eden 'Davetime uysunlar' emrine bağlamıştır.

b) *"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir."*⁹² Âyette sabır ve namaz ibadeti sâlih amel olarak zikredilmiş, duanın icabeti için vesîle kılınmıştır.

c) *"(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "And olsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti."*⁹³ Bahsi geçen kıssa Hâbil ve Kâbil kıssasıdır. Âyette iki kardeşin kurban ibadetini vesîle edinerek Allah'tan taleplerini anlatılır.

d) *"Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesîle sayarlar. Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır. Allah, onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*⁹⁴ Âyette bedevîlerin verdiği sadaka sâlih amelle tevessüle işaret eder.

e) Sâlih amelle tevessül ile ilgili en sık verilen delillerden biri de 'Hadis-i Ğar'⁹⁵dır.

⁸⁸ Haksever, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*, 103-115.

⁸⁹ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risâlesi*, 51.

⁹⁰ İhsan Koçak, "Ulemâ ve Süfîler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Tevessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi", *Genç Atebe Dergisi* 4 (2023), 31.

⁹¹ el-Bakara 2/186

⁹² el-Bakara 2/153

⁹³ el-Mâide 5/27

⁹⁴ et-Tevbe 9/99

⁹⁵ Ebû Abdurrahman Abdullah İbni Ömer İbni'l-Hattâb radiyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i şöyle buyururken dinlediğini söylemiştir: "Sizden önce yaşayanlardan üç kişi bir yolculuğa çıktılar. Akşam olunca, yatıp uyumak üzere bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan kopan bir kaya mağaranın ağzını kapattı. Bunun üzerine birbirlerine: —Yaptığınız iyilikleri anlatarak Allah'a dua etmekten başka sizi bu kaya dan hiçbir şey kurtaramaz, dediler. İçlerinden biri söze başlayarak: —Allah'ım! Benim çok yaşlı bir annemle babam vardı. Onlar yemeklerini yemeden çocuk çocuğuma ve hizmetçilerime bir şey yedirip içirmezdim. Bir gün hayvanlara yem bulmak üzere evden ayrıldım; onlar uyumadan önce de dönemedim. Eve gelir gelmez hayvanları sağıp sütlerini annemle babama götürdüğümde, baktım ki ikisi de uyumuş. Onları uyandırmak istemediğim gibi, onlardan önce ev halkının ve hizmetkârların bir şey yiyip içmesini de uygun görmedim. Süt kabı elimde şafak atana kadar uyanmalarını bekledim. Çocuklar etrafımda açlıktan sızlanıp duruyorlardı.

2.2.2. Peygamber ile Tevessül

Peygamberler de Allah ve insan arasında tebliğ görevini yerine getirerek hidâyete ulaşmaya bir vesîledir. Vefatlarından sonra ise irşad ve tebliğ görevini yüklenen müminler olmuştur.⁹⁶ Dualarda sıkça kullanılan, “Peygamberlerin efendisi hürmeti için” manasındaki “Bi hurmeti seyyidi’l-mürselin” veya “Peygamberler ve nebîler hürmetine” manasındaki “Bi hurmeti’l enbiyâ-i ve’l mürselin” dua kalıbı peygambere tevessüldür.⁹⁷

Bir âyette “*Kendilerine ellerindekini (Tevrat’ı) tasdik eden bir kitap (Kur’ân) gelince onu inkâr ettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat’tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah’ın lâneti inkârcıların üzerine olsun.*”⁹⁸ buyrulmaktadır. Bu âyet Yahudiler ile Araplar arasındaki münasebetten bahseder. Yahudiler daha Hz. Peygamber hayatta değilken onu vesîle kılarak Araplardan yardım talep ettiklerini bildirir. Bu âyet hayatta değilken Hz. Peygamber’e tevessülü câiz görenlerin delillerinden biridir.

Bir hadiste “Gözleri kapanan biri, Hz. Peygamber’e gelerek: “Yâ Rasûlullah, gözlerim kapandı; benim için Allah’a dua buyur.” dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Abdest al, iki rekât namaz kıl, sonra da şöyle de: “Allah’ım peygamberin Muhammed ile sana tevessül ediyorum. Ey Muhammed, gözümün açılması için senin şefaati olmanı istiyorum. Allah’ım onun, hakkımdaki şefaati kabul buyur.” Bunun ardından Hz. Peygamber şunları ilave etti: “Bir ihtiyacın olduğunda hep aynısını yap.” Bu olaydan sonra adamın gözleri açıldı.”⁹⁹ şeklinde rivâyet olunur. Bu hadis Hz. Peygamber’e tevessüle bir örnek teşkil eder. İbn Teymiyye bu hadisi peygamber ile değil dua ile tevessüle örnek gösterir. Hadiste geçen ‘Şefaati’ kelimesine dua anlamı verir. Elbânî bu hadisten hareketle peygamberlerin zâtı ile tevessülü olduğunu kabul eder. Fakat bunun sadece Hz. Peygamber’e has bir durum, Allah’ın ona bahşettiği bir özellik olduğunu savunur. Ayrıca bunun ötesine geçilmemesi, sâlih kişilere tevessül edilmemesi gerektiği uyarısında bulunur. Ebû’l-Fazl İbnü’s-Sıddîk el-Gumarî (öl.1413/1993) ise zât ile tevessülün Hz. Peygamber’e has bir tutum olarak algılanmasının bid’at olacağını belirtmiştir. Hadis

Nihayet uyanıp sütlerini içtiler. Rabbim! Şayet ben bunu senin rızânı kazanmak için yapmışsam, şu kaya sıkıntısını başımızdan al! Diye yalvardı. Kaya biraz aralandı; fakat çıkılacak gibi değildi. Bir diğeri söze başladı: —Allah’ım! Amcamın bir kızı vardı. Onu herkesten çok seviyordum. (Bir başka rivâyete göre: Bir erkek bir kadını ne kadar severse, ben de onu o kadar seviyordum). Ona sahip olmak istedim. Fakat o arzu etmedi. Bir yıl kıtlık olmuştu. Amcamın kızı çıkıp geldi. Kendisini bana teslim etmek şartıyla ona 120 altın verdim. Kabul etti. Ona sahip olacağım zaman (bir başka rivâyete göre: Cinsî münasebete başlayacağım zaman) dedi ki: Allah’tan kork! Dinin uygun görmediği bir yolla beni elde etme! En çok sevip arzu ettiğim o olduğu halde kendisinden uzaklaştım, verdiğim altınları da geri almadım. Allah’ım! Eğer ben bu işi senin rızânı kazanmak için yapmışsam, başımızdaki sıkıntıyı uzaklaştırdı, diye yalvardı. Kaya biraz daha açıldı; fakat yine çıkılacak gibi değildi. Üçüncü adam da: —Allah’ım! Vaktiyle ben birçok işçi tuttum. Parasını almadan giden biri dışında hepsinin ücretini verdim. Ücretini almadan giden adamın parasını çalıştırdım. Bu paradan büyük bir servet türedi. Bir gün bu adam çıkageldi. Bana: —Ey Allah kulu! Ücretimi ver, dedi. Ben de ona: —Şu gördüğün develer, sığırlar, koyunlar ve köleler senin ücretinden türedi, dedim. Adamcağız: —Ey Allah kulu! Benimle alay etme, deyince, seninle alay etmiyorum, diye cevap verdim. Bunun üzerine o, geride bir tek şey bırakmadan hepsini önüne katıp götürdü. Rabbim! Eğer bu işi sırf senin rızânı kazanmak için yapmışsam, içinde bulunduğumuz sıkıntıdan bizi kurtar, diye yalvardı. Mağaranın ağzını tıkayan kaya iyice açıldı; onlar da çıkıp gittiler. bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, nşr. Mustafa Dîb Buğâ (Şam: Dâru İbn Kesîr/Dâru’l-Yemâme, 1993)“Büyü”, 98, “İcâre”, 12, “Hars ve’l-müzârea”, 13, “Enbiyâ”, 53, “Edeb”, 5; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire, 1955)“Zikir”, 100.

⁹⁶ Çalışkan, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Tevessül ve Vesile*, 25.

⁹⁷ Hoşafçı, *Tevessülü, Rabûta Hakkında Selefi ve Tasavvufçuların Görüşleri*, 83.

⁹⁸ el-Bakara 2/89

⁹⁹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dâru’l-Garib’il-İslami, 1998)“Deavat”,118; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Daru’l İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 2017) “İkamet”, 189; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985) 4/138.

tevessül ile ilgili umumi bir hüküm ifade ettiğinden sâlih kişilere tevessülü mümkün kılacağını bildirir.¹⁰⁰

2.2.3. Teberrük

Peygamberlerin saç, sakalı, hırkası gibi eşyalarla tevessüle teberrük denilir. Eşya ile tevessül sahibinin değeri ile doğrudan ilgilidir. Teberrük bu eşyaların sahiplerini hatırlatması yönüyle faydalıdır. Yoksa bu eşyalara bir kutsiyet atfedilmesi İslam'a aykırı bir tutum olacaktır.¹⁰¹

Bir nesneyi kutsal saymadan ve kişisel çıkar ya da zarar beklemeden, sadece saygı ve sevgi niyetiyle yapılırsa teberrük caiz görülür. Ancak, bu uygulamada asıl etkinin yalnızca Allah'tan geldiğine inanmak şarttır. Bu inanç olmazsa, teberrük geçersiz sayılır.

Bu konu ile alâkalı âyet ve hadis şu şekildedir:

a) “Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin” dedi.”¹⁰² ve “Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, “Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?” dedi.”¹⁰³ Bu iki âyette teberrüke konu olan şey Hz. Yusuf'un gömleğidir. Gözü açan Allah olmakla birlikte, gömlek bu fiile vesîle olmuştur.

b) “Rasûlullah taşları atıp kurbanını kestikten sonra tıraş olmak istedi. Başını sağ tarafını berbere uzattı o da traş etti. Sonra Ebû Talha el-Ensârî'yi çağırdı ve saçlarını ona verdi. Sonra başının sol tarafını berbere uzatarak “Kazıyınız” buyurdu. Berber de kazıyınca saçları Ebû Talha'ya vererek: “Bunları halka dağıt” buyurdu.”¹⁰⁴

2.2.4. Sâlih Zâtlar ile Tevessül

İnsanlarda yaptıkları amellerden dolayı ‘Sâlih bir zât’ kanaati oluşmaktadır. Bu kanaat, dua eden kişinin bahsi geçen sâlih kişiye tevessülde bulunmasına sebebiyet verir.¹⁰⁵ Nitekim bir hadiste “Sâlihler anıldığında rahmet iner.”¹⁰⁶ buyurulmaktadır. “Falanın hakkı için” veya “Yüzü suyu hürmetine” gibi dua kalıpları sâlih zâtlara tevessüle örnektir.¹⁰⁷

İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ında geçen bir bölüm sâlih zâtlara yapılan tevessüle örnektir. Buna göre İmâm-ı Rabbânî, yaptığı yemekten Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin adına tevessül edip sadaka veriyordu. Rüyasında Hz. Peygamber'in ondan yüzünü çevirdiğini ve “Ben yemeği Aişe'nin evinde yerim.” dediğini görür. Bunun üzerine başta Hz. Aişe olmak üzere peygamber eşlerini de dahil ederek yemeklerini ehl-i beyte tevessül yoluna gider.¹⁰⁸ Burada görülen tevessülde niyet, sâlih zâtları hatırlamak, onların hürmetine Allah'tan bereket ummak ve ruhaniyetlerine hasıl olan sevabı ulaştırmaktır.

Mevlânâ Hâlid, ziyaretin edebi bahsinde ölen bir sâlih kişiye yapılan tevessülden bahsetmektedir. Buna göre mürşid ve evliyânın kabir ziyaretinde yüzü kabre, sırtı kibleye karşı kabrin ayak hizasında durulup râbitaya başlanır. O zâtın kendisine şefaathçi olduğunu düşünüp tevessül eder.¹⁰⁹

¹⁰⁰ Güler, “Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, 60.

¹⁰¹ Çalışkan, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile*, 87,89; Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah* (Kahire: Dâru'l-İnsan, 1985), 62.

¹⁰² Yûsuf 12/93

¹⁰³ Yûsuf 12/96

¹⁰⁴ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh* “Hacc”, 326.

¹⁰⁵ Hoşafçı, *Tevessülü, Rabita Hakkında Selefi ve Tasavvufçuların Görüşleri*, 134.

¹⁰⁶ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l Hafâ*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019) 3/149 (1772).

¹⁰⁷ Hoşafçı, *Tevessülü, Rabita Hakkında Selefi ve Tasavvufçuların Görüşleri*, 83.

¹⁰⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 5/524.

¹⁰⁹ Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risâlesi*, 105.

Bir hadis “Ömer b. el-Hattâb (r.a.), Abbas b. Abdilmuttalib ile istiskâda bulunarak: ‘Allâh’ım! Hz. Peygamber ile sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin. (Şimdi ise) Hz. Peygamber’in amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver!’ derdi. Bunun üzerine yağmur yağar ve halk suya kavuşmuş olurdu.”¹¹⁰ şeklinde nakledilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber’in ve salihlerin zâtı ile tevessülü kabul etmeyenler, Hz. Abbas’ın duasının alındığından ve bu hadisin dua ile tevessüle örnek olacağını savunurlar. Zât ile tevessülü kabul edenler ise hadisi doğrudan anlamıyla ele alma yolunu tercih ederler. Zâid el-Kevserî (öl.1879-1952), Hz. Abbas’a peygamberin amcası olduğundan dolayı tevessül edildiğinden bahseder. Bu durumda asıl tevessül edilenin Hz. Peygamber olduğunu bildirir.¹¹¹

3.Râbîta-Tevessül İlişkisi

Râbîta, insan fıtratında var olan bir olgudur. Her insan bir kişi veya nesneye râbîta yapar. Tasavvuf ise bu fıtrî yönelişi Allah’a ulaştırıcı bir vesîle olarak görüp sistemleştirmiştir. Böylece mürid, örnek bir şahsiyetin hayatını kendi kimliği ile aynileştirerek Râbîta-i Huzur’a kavuşur.¹¹²

Her şeyde olduğu gibi insan psikolojisinde de tedrici bir tekâmül vardır. Râbîtanın ana gayesi Râbîta-i Huzur’a ermektir. Fakat buna ulaşırken ilk önce göz önünde olan şeyhi severek mübtedî daha sonra Hz. Peygamber’i severek mutavassıt olunur. En sonunda ise Allah’ı sever. Sevgi eğer hakiki ise nihaî yol muhabbetullahı ulaştırır.¹¹³ Nitekim Hz. Peygamber’in ismi anıldığında salavat getirmekle kişinin kalbinde Hz. Peygamber’e karşı sevgi peyda olacağından tevessül bir tür râbîta olarak değerlendirilir.¹¹⁴ Hatta Abdülhakim Arvâsî’ye (öl. 1361/1943) göre en üstün vesile râbîtadır.¹¹⁵

Mevlânâ Hâlid’e göre mürid, mürşidinin feyiz kaynağı olarak kabul edilen iki gözünün arasına bakıp tazarru ve tevessül halinde onun ruhaniyetinin kendi iki gözünün arasına dahil olduğunu hayal eder. Oradan kalbine indiğini düşünür. Bu düşünme hali kendisini unutsa dahi vuku bulur. Bu durum Allah’a vuslatın bir vesîlesidir.¹¹⁶

Bir âyette “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşılmaya vesîle arayın ve O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”¹¹⁷ buyrulmaktadır. Mürid ve mürşid arasında var olan sevgi, Allah’a ulaştırmada bir vâsîta olarak mevcuttur.¹¹⁸ Mevlânâ Hâlid, mürşide râbîtanın, Hz. Peygamber’i mânen müşâhedeye sebep olduğunu belirtir. Mürşitte fânî olmak, Hz. Peygamber’de fânî olmanın başlangıcı, Hz. Peygamber’de fânî olmak da Allah’ta fânî olmanın başlangıcıdır. Hatta ehlullahın gözlerinden bir an Hz. Peygamber’e müşâhede kesildiğinde nefislerini kemale ulaştıramadıklarını düşündükleri bildirilir.¹¹⁹

Tasavvufta seyrüsülûk, insanın Allah’a yaklaşmasıdır. Bu yolu rehbersiz bir şekilde kat etmek ise oldukça zordur. Bu yönüyle rehber, insanı Allah’a yaklaştıran bir vesîle olacaktır.¹²⁰ Nitekim “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹²¹ buyrulmaktadır. Sûfilere göre kulun vasıtasız Allah’a ulaşması mümkün değildir. Bu durum namazda Kabe’ye yönelmeye benzer. Tıpkı bunun gibi kul, Hz.

¹¹⁰ Buhârî, “İstiska”, 3.

¹¹¹ Güler, “Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, 53,54.

¹¹² Yılmaz, 300 Soruda Tasavvufî Hayat, 161.

¹¹³ Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabîta”, 52.

¹¹⁴ Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabîta”, 44.

¹¹⁵ Arvasî, Râbîta-i Şerîfe, 28.

¹¹⁶ Hâlid el-Bağdâdî, Halidiyye Risâlesi, 50.

¹¹⁷ el-Mâide 5/35

¹¹⁸ Tek, Tasavvuf Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru, 259.

¹¹⁹ Hâlid el-Bağdâdî, Halidiyye Risâlesi, 54.

¹²⁰ Çalışkan, Kur’ân-ı Kerim’e Göre Tevessül ve Vesile, 19.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/31

Peygamber'e yönelerek Allah'a yönelmiş olur. Buna göre mürid, mürşidini kendisi ile Hz. Peygamber ardında Allah'a ulaştıran bir köprü olarak görmelidir. Böylece râbîta, mürşide yapılan bir tevessül olur.¹²²

Sonuç

Tasavvufî terbiyede râbîta ve tevessül, insanın maddî ve mânevî varlığını dengeleyen iki temel araçtır. Râbîta, müridin mürşid ile kurduğu mânevî bağı disipline ederek nefsin arınmasına ve kalbin Allah'a yönelmesine hizmet eder. Tevessül ise peygamberler, evliya ve sâlih amelleri vesîle kılarak ilâhî yakınlık arayışını sistemleştirir. Her iki uygulama, insan fıtratının rehberlik ihtiyacına cevap verir; ancak niyetin ihlasla Allah rızasına odaklanması ve şer'î sınırların korunması kritiktir. Özellikle ölmüş şahıslara yönelik pratiklerde, vesîle ile maksadın karıştırılmaması şarttır. Nihai hedef, fânî olandan ebedî olana yönelmek ve ihsan mertebesinde bir şuurla 'Bâkî'yi müşahade etmektir. Her iki uygulama, insanı hem dünyevî kayıtsızlıktan hem de dinî taşkınlıklardan uzak tutarak dengeli bir mânevî yolculuğa rehberlik eder.

Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde, tevessül ve râbîta bir bütün olarak anlaşılmaktadır. Uygulama açısından farklar bir yana bırakıldığında, bu iki tasavvufî kavram da bizi Allah'ın ipine sınımsız sarılmaya götürmektedir. Tevessül ve râbîta daha çok Nakşibendiyye tarikatı tarafından savunulmaktadır. Fakat bu uygulamalara başta İbn Teymiyye olmak üzere Selef âlimlerinin çoğunluğu, şîrk olduğu gerekçesiyle karşı durmuşlardır. Bu tavır, onların tevhid anlayışlarındaki titizliklerinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, mutasavvıfların anladığı şekliyle uygulanan tevessül ve râbîtanın şîrk tehlikesi taşımadığı anlaşılar.

Her şeyde olduğu gibi, râbîta ve tevessülde de niyet son derece önem arz etmektedir. Niyet yalnız Allah'a kulluk ve O'na yaklaşmaktan ibaret ise, bu uygulamalar Allah'a ulaştırma yönleri ile ibadet sayılır. Nitekim tasavvuf ehli olsun veya olmasın, her insanın fark etmeden bu uygulamaları hayatlarına tatbik ettiklerini görürüz. Bu da tevessül ve râbîtayı insanî bir eylem yapmaktadır.

Râbîta ve tevessül her ne kadar tasavvufî bir kavram olsa da insan fıtratında var olan hasletleri ifade eder. Tasavvuf ise bu hasletleri sistemleştirmiş ve terminolojisine dahil etmiştir. Özellikle birtakım tarikatların âdâb ve erkânı haline gelmiştir. Özellikle râbîta, Nakşibendiyye'nin esaslarından biridir. Üveysîlik ise râbîta kavramı ile doğrudan bağlantılıdır.

Araştırmada vardığımız sonuç, tevessülün daha genel, râbîtanın ise daha özel bir kavram olduğunu gösterir. Râbîta sevmek, tevessül ise sevileni vasıta yapmak ile ilgilidir. Râbîtanın gayesi Allah'a ulaştırmaktır. Her Allah'a ulaştıran şey ise birer vesîledir. Yani râbîta bir tevessül çeşididir.

Nakşibendiyye âlimlerinin râbîta ve tevessül ile alâkalı görüşlerine yer vererek, bu iki kavram arasında köprü kurmaya gayret ettik. Araştırmamızda tevessül ve râbîtayı eşit ölçüde sunmaya dikkat ettik. Tasavvuf terminolojisi ile ilgili, ortak hedefli ve birbiriyle ilişkili kavramlar konusunda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, insanın kalbine yerleştirilen sevmeye ihtiyacının doğru yönde kullanılması ancak Allah'a vuslata götüren yollara girmek ve istikamet üzere devam etmek ile ilgilidir. Râbîta ve tevessül sevgi kaynaklı metotlardır. Önemli olan bu sevgiyi doğru yönlendirmektir.

¹²² Yazar, "Râbîta ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili", 518.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Review: Single anonymized- Two Internal and Double anonymized- Two External Double-blind Peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

no external funding to support this research.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l Hafâ*. çev. Mustafa Genç. 4 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Arvasî, es-Seyyid Abdülhakîm. *Râbita-i Şerife*. çev. Necip Fazıl Kısakürek. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 15. Basım., 2012.
- Asatillaev, Adaham. *Tevhid İnancı Açısından Tevessül ve Rabita*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahih-i Buhârî*. nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Yemâne, 5. Basım, 1993.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları, 5. Basım, 2009.
- Çalışkan, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Çınar, Nazim. "Naşbendî Hâlidî Şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Râbita İle İlgili 'Hakku's-sülûk ve'r-Râbita Ve Şemâilî Cemî'i Silsile' Risalesi". *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 5 (15 Aralık 2019), 35-56.
- Elmustafa, Muhammed. *Tevhid ve Şirk Açısından Kelâmcılara Göre Tevessül*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ertaş, Şefaât. *Tevessülün Tasavvufî Kavramlarla İlişkisi ve Psikolojik Etkileri*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*. çev. Ahmed Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri Tercemesi Ve Şerhi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 4. Basım, 2023.
- Güler, Zekeriya. "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 45-98.
- Gündüz, İrfan. "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabita". *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), 23-53.
- Haksever, Ahmet Cahid. *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*. Kdy Akademi, 2021.
- Hâlid el-Bağdâdî, Mevlânâ. *Halidiyye Risâlesi*. çev. A. Suat Demirtaş. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- Hoşafçı, Ali. *Tevessül, Râbita, İstiğase, Şefaât, Ta'zim, Ölü İştir mi, Tesbih Çekmek Selefilere ve Tasavvufçuların Görüşleri Hadislerin Tahric ve Değerlendirmeleriyle*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvîni. *Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: Daru'l İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2017.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *İlahî Aşk*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 1988.
- İmâm-ı Rabbânî, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî. *Kelime Anlamli ve Açıklamalı Mektûbât-ı Rabbânî*. çev. Ali Kara. 7 Cilt. İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık, 2017.
- Kadiri, İbrahim Hilmi. *Medaricü'l-Hakika Fi'r-Rabita 'İnde Ehli't-Tarika*. nşr. Adil Mahmud el-Behiyy, Abdüsselim Muhammed Sa'id. İskenderiyye, 1962.
- Kızılkaya, Ercan. *Rabita Psikolojik İşlev Üzerinde Etkili Midir?* İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Koçak, İhsan. "Ulemâ ve Sûfiler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Tevessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi". *Genç Atebe Dergisi* 4 (2023), 26-37.
- Mâlikî, Muhammed b. Alevî el-. *Mefâhim Yecib en Tusahhah*. Kahire: Dâru'l-İnsan, 1985.

- Meral, Sümeyye. *Ayet ve Hadisler Işığında Tevessül ve Vesile*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Müslim, el-Haccâc b. *el-Câmi 'u 's-sahih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire, 1955.
- Nakşibendi, el-Hac Mehmed Nuri Şemsüddin. *Miftâh-ül Kulüb Kalplerin Anahtarı*. İstanbul: Salah Bilici Kitapevi Yayınları, 1983.
- Neccâr, Âmir. *et-Tasavvufu'n-Nefsî*. Kahire, 1977.
- Samî, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. ed. Raşit Gündoğan vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Basım, 2012.
- Taşkın, Kemal. *Tevessül, İstigâse ve Teberrük Hadisleri*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Tek, Abdurrezzak. *Tasavvuf Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*. İstanbul: Beyan Yayınları, 3. Basım., 2019.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen*. nşr. Beşşâr Avvâd Maruf. Beyrut: Dâru'l-Garib'il-İslami, 1998.
- Tosun, Necdet. "Râbita". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/378-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yarar, Halil İbrahim. "Râbita ve İlgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2022), 509-529.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tevessül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *300 Soruda Tasavvufî Hayat*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 16. basım., 2013.
- Yücel, Yavuz. *Tasavvuf ve Tarikatlarda Rabita*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.